

Айтышова Ж.Т.

**МЕКТЕП ЖАШЫНА ЧЕЙИНКИ ЗЭЭНДҮҮ БАЛДАРДЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК
ИЗДЕНҮҮСҮНДӨГҮ ЭМОЦИЯНЫН КОМПОНЕНТТЕРИ**

Айтышова Ж.Т.

**ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ В ТВОРЧЕСКОМ ПОИСКЕ ОДАРЕННЫХ
ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

Zh.T. Aityshova

**EMOTIONAL COMPONENTS IN A CREATIVE SEARCH OF TALENTED
CHILDREN OF PRESCHOOL AGE**

УДК: 372.3:371.037:400

Бүгүнкү күндө зээндүү балдардын психологиялык өзгөчөлүгүн аныктоо, актуалдуу проблемалардан болуп келүүдө. Ошону менен бирге интеллект жөнүндө кээ бир маселелер каралган жана анын түрлөрүнө токтолуп кеткен. Зээндүү адамдардын жаралышы Кудайдын эрки менен болгонун жана интуицияга байланыштуу түптөлө тургандыгы кеңири көрсөтүлгөн.

Негизги сөздөр: *зээндүү, интеллект, социалдык, аффективдүү, оптимизм, параметр, эмпирика, адаптация, критерия.*

В статье рассмотрена подготовка педагогов к взаимодействию с одаренными детьми. Основными из них являются проблемы выявления, обучения и развития одаренных детей. А также проблемы профессиональной и личностной подготовки педагогов, психологов и управленцев образования для работы с одаренными детьми.

Ключевые слова: *одаренность, интеллект, социальный, аффективный, оптимизм, параметр, адаптация, критерия.*

In the article it is considered about preparation of teachers to co-operating with the gifted children. Basic from them it is been problem of exposure, educating and development of the gifted children, and also problem of professional and personality preparation of teachers, psychologists and managers of education for work with the gifted children.

Key words: *giftedness, intelligence, social, affective, optimism, option, adaptation, criterion.*

Макалада мектеп жашына чейинки таланттуу балдардын чыгармачылык потенциалындагы эмоционалдык компоненттери каралат, мектеп жашына чейинкилердин чыгармачылык потенциалындагы эмоционалдык өнүгүү өзгөчөлүгү жазылат. 5-6 жаштагы таланттуу балдарды эксперименталдык изилдөөдөгү алардын чыгармачылык тапшырмаларды аткаруудагы эмоциянын жаралыш жыйынтыктары баяндалат.

Өнөрдүн алгачкы феномени интеллекттин жогорку деңгээли менен байланыштуу каралган. Зээндүү баалоо үчүн интеллектуалдык тесттер иштелип, колдонулган.

«Биз, зээндүүлүктү индивидуалдык эрки жана эмоционалдык өзгөчөлүгү менен гана чектелбестен, интеллектуалдык функцияларынын чагылыш орду менен жыйынтыктайбыз», - деп жазат немец психологу В.Истерн [1].

XX кылымдын 20-жылдарынын аралыгында Россияда таланттуулардын когнитивдик багыттагы

татаал мамиленин мектеп жашына чейинки балдар арасында изилдөө иши башталган (А.П. Болтунов, А.А. Лоблинская, А.И. Минорова ж.б.) [2].

В.М. Экземплярский 1923-жылы бул татаал кырдаалды анализдеп: «эмоционалдык эрк чөйрөнүн өнүгүү деңгээлин аныктоо үчүн эксперименталдык усулдун жетишсиздиги, тескерисинче, интеллектти изилдөө усулунун сандык өсүшү -ушул күнгө чейин интеллектуалдык чөйрөдөгү маселелердин чечилишине тоскоол болуп келүүдө», - деп жазган. Таланттуулардын өзгөчөлүгүн аныктоо боюнча мыкты сапаттын, «турмуштун психиканын бардык өнүгүү негизинин деңгээлин аныктоо үчүн: интеллектуалдык, эмоционалдык эрктин» түрлөрүн сунуш кылган [3].

Эмоционалдуулук, ар нерсени билүүгө болгон кызыкчылык, ак көңүлдүүлүк мектеп жашындагы балдарда айкын байкалат. Алар: балалыктагы ой сөздөрдү жөнгө салуу, түрдүү суроолор, ой жүгүртүү, сүрөт тартуу, бий, түрдүү оюндарга кызыгышы, оригиналдуулугу, кубаныч – кайгысы.

Балдар айлана – чөйрөдөн өзүнө таандык жана өздөрүнө ылайык жаңы дүйнөнү жаратышат. Алардын жашоосу «улам жаңы ачылыштар» менен толукталып, ар дайым чыгармачылык маанайдагы изденүүлөргө жык толот. Аракетчил балдарды бейтааныш, жаңы көрүнүштөр магниттей эле өзүнө тартат. Жаңы дүйнө менен болгон жолугушуу балдардын жан дүйнөсүн дүрбөлөнгө салып, таанып билүүгө болгон аракетин жандантып, андан соң эксперимент жүргүзүү, кыймылы менен алмашат. Мектеп жашына чейинки жеткинчектер өздөрүн курчаган жаңы нерселерге (предметтерге, түзүлүштөргө) түрдүү ыкма менен ой жүгүртүп, кыймыл аракет жасашат. Жыйынтыгында алар өзгөчө чоң кубанычка туш келишет. Айрым учурда жасаган аракети оң натыйжа бербей көңүлү чөккөн учурлар кездешет, кээде кайгырышат.

Чыгармачыл жеткинчектердин изденүүсүн ар дайым эмоция коштоп жүрөт. Бирок алар бул көрүнүштөн ийгиликтүү жыйынтыкка жетүүгө зээндүүбү деген жүйөлүү суроо туулат.

Эмоционалдык баланын ишмердүүлүгүн начарлатып, иш ыргагын бузуп, өз максатына жетүүгө тоскоол болот.

Баланын алгачкы эмоциясы төрөлөөр замат көрүнөт. Бул физиология себептери менен байланыш-

кан терс көрүнүштөрдүн таасири. Улуулар тарабынан балага жасалган камкордугунан тышкары да, алардын өз ара жасаган мамилелериндеги жагымдуу маанай – баланын оң багыттагы эмоциясынын жаралышына шарт түзүп, бөбөктүн түрдүү пикирин ойготуп, улуулардан көрүлгөн камкордукка баланын сүйүүсү жаралат.

Мектеп жашына чейинки балдардын эмоциялык өнүгүүсү төмөнкүдөй түрлөрдө мүнөздөлөт:

- бала эмоциянын, сезимдин социалдык формадагы түшүнүгүн өздөштүрөт;

- эмоция жана туйгу байкалуучу, жалпылануучу, ыктыярдагы кырдаалдарга көз карандысыз акыл – эс менен байланыштуу өнүгөт;

- эмоционалдык көрөгөчтүк – ишмердүүлүктүн жыйынтыгы боюнча баланы ой жүгүртүүгө түртөт, ал иш аракет жөнүндө башкалар кандай мамиледе болуп жаткандыгын сезе билүүгө шыктанат;

- сезимтал туйгунун түзүлүшү нравалык (кубулуштардын чын – төгүндүгүн кабыл алуу, ал кубулуштарга коом тарабынан жасалган аракеттин аткарылыш чегин салыштырып кароо);

- эстетикалык (жекече көркөм чыгармачылык) процесстин түзүлүшү жана көркөм кабыл алынышы.

Таанып билүү ишмердүүлүгүнүн өөрчүшү мектеп жашына чейинки куракта интеллектуалдык туйгунун калыптанышына өбөлгө болот. Жаңы нерсени көргөндөгү кубаныч, таңдануу. Баладагы «жаңы ачылышты» коштоп, ойлоп табууга үндөтүрөт. Кичинекей изилдөөчүдө пайда болгон ишенимде жаңы суроо туулуп, ал суроого жооп табууга шаштырат.

Таланттуу балдар-туруктуу таанып билүү мотивациясы, таанып билүүдөгү активдүүлүгү менен өзгөчөлөнүшөт.

Мектеп жашына чейинки балдардын оюн ишмердүүлүгү эмоционалдык – мотивациялык жаралыш жыйындысынын өнүгүшүнө алып келет.

Оюн – мектеп жашына чейинки балдарды тынымсыз аракетке салган ишмердүүлүк. мында баланын тышкы таасирге жооп берүүчү татаал түрдөгү эмоционалдык өнөкөттөрдүн ыкмалары пайда болсо, экинчи тараптан, анын жүрүш-турушунда жаңы сапаттар жаралып, эмоционалдык тажрыйбасы байыйт.

Баланын эмоционалдык тажрыйбасынын байышы, кабыл алуусу менен жаңы нерсени өздөштүрүүсү, кыялдануу мүмкүнчүлүгү - ойдо жаралган образдардын эмоционалдуулукка ыкташына, эстетикалык таанып билүү туйгусунун өркүндөшүнө, инсандын ой жорумунун калыптанышына алып келет.

«Жөндөмү ааламдан өзүн бөлбөй, айлана-чөйрөгө өзгөчө мүнөз, чын дили менен урмат көрсөтүп

турган эмоционалдык боорукердиги жана өзгөчө кызыгуусу, көңүл тереңине таза сезим менен кабыл алгандары – жаркылдап, шынгырап, ж.б.у.с. көрүнүштөр менен өзгөчөлөнгөн белгилер кенже балдарга тиешелүү мүнөз. Бул компоненттер таланттуу балдардын көркөм ой жүгүртүүсүнө баалуу белек тартуулап, өнүгүп – өөрчүшүнө кенен жол ачат» [4].

Зээндүү балдардын эмоционалдык – инсандык өзгөчөлүктөрү карама-каршы боло тургандыгын белгилей кетишибиз керек. Бул тууралуу айрым илимпоздор өнөрлүү балдардын сезимталдуулугун, эмоционалдык туруксуздугун, өзгөчө тынчы жок боло тургандыгын билдирген оюн айткысы келет. Ал эми айрым изилдөөчүлөр таланттуу балдардын эмоционалдык туруктуулугун. Эркүүлүгүн, өзүнө ишенимдүү жүрүшү боюнча айткысы келет. Илимпоздордун пикирине таянсак, сезим жана эмоция сүрөттөрдүн жана анын аталыштарында берилет. Ал балдардын жекече чыгармачылык мүмкүнчүлүгүн чагылдырат.

Изилдөөнүн максатына төмөнкүлөр кирет:

- мектеп жашына чейинки таланттуу балдардын тесттеги чыгармачылык иштерди аткаруудагы эмоционалдык компоненттердин жаралышын аныктоо;

- балдардын чыгармачылык ишинде жаралган айкын чагылган эмоциясын анализдөө;

- алардын чыгармачылык ишиндеги типологиялык түзүлүшүн, эмоционалдык компоненттердин курамын талдоо [6].

Адабияттар:

1. Большая Советская энциклопедия. (в 30 томах). Гл. ред. А.М. Прохоров. Изд. 3-е.; «Советская энциклопедия». Т.18. Никко-Оголиты, 1974. - С. 632.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. - СПб.: СОЮЗ, 1997. - С. 96.
3. В.М. Экземплярский словарь живого великорусского языка: в 4 тт. Т.2.: И - О. - Офрмл. «Динамит». - СПб.: ТОО «Динамит», 1926. - С. 44.
4. Доровской А.И. Сто советов по развитию одаренности детей. Родителям, воспитателям, учителям. - М.: Российское педагогическое агентство, 1997. - С. 312.
5. Клименко В.В. Психологические тесты таланта. - Харьков: Фолио. - СПб.: Кристалл, 1996. - С. 414. (Семейный альбом).
6. Кулагина И. Ю. Личность школьника от задержки психологического развития до одаренности: Уч. пособие для студентов и преподавателей. - М.: ТЦ «Сфера», 1999. - С. 192.
7. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность школьников: Уч. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - С. 320 с.

Рецензент: к.пед.н., доцент Анаркулов Р.С.